

Bojan Ristić¹
Svetozar Tanasković²

1

Konkurentna pozicija Srbija u 2013. godini prema Izveštaju Svetskog ekonomskog foruma

Fondacija za razvoj ekonomske nauke (FREN), kao lokalni partner Svetskog ekonomskog foruma (SEF), ovom sažetom studijom ima za cilj da prikaže poziciju Srbije prema dostignutom nivou konkurentnosti za 2013. godinu prema listi SEF-a. Pozicija Srbije će biti prikazana relativno u odnosu na zemlje iz njenog neposrednog okruženja. Biće takođe ukazano na faktore koji su presudno uticali na promene koje su dovele do aktuelne pozicije Srbije. U dodatku, na kraju ove analize, nalazi se objašnjenje kako se formira Indeks globalne konkurentnosti (IGK) na osnovu koga se vrši rangiranje, šta je to konkurentnost zemlje i šta su najčešće nedoumice kad je termin „konkurentnost“ u pitanju.

Analiza konkurentnosti za 2013. godinu

Prema izveštaju Svetskog ekonomskog foruma za 2013. godinu Srbija je rangirana na 101. poziciji na listi koja obuhvata 148 zemalja (četiri zemlje više u odnosu na prethodnu godinu) sa zabeleženom vrednošću Indeksa globalne konkurentnosti (IGK) od 3,77. Pri tome, valja imati u vidu da se teorijska vrednost IGK kreće se u intervalu od 1 do 7. U odnosu na prethodnu godinu vrednost IGK za Srbiju je opala za 0,1, što je dovelo do pomeranja na niže ranga Srbije za 6 pozicija (sa 95. na 101. mesto na listi, pri čemu da je vrednost indeksa ostala nepromenjena kao u prošloj godini, Srbija bi popravila svoju poziciju zauzimajući 93. mesto na listi). Za razliku od prethodne godine, gde smo mogli da konstatujemo zanemarljiv pad vrednosti IGK od 0,01, ove godine pad bi se mogao okarakterisati kao značajan, budući da je ostvarena vrednost IGK na nivou istorijskog minimuma u sedmogodišnjem periodu od 2007. do 2013. godine. Takođe, ako se ovaj rezultat posmatra relativno u međunarodnom kontekstu, zabeležena 101. pozicija nedvosmisleno predstavlja istorijski minimum kada je rang Srbije u pitanju.

Istorijski posmatrano najveću vrednost IGK od 3,90 Srbija je ostvarila uoči prvog talasa krize 2008. godine, da bi već naredne, 2009. godine vrednost IGK primetno opala na 3,77. Nakon tog perioda usledio je postepeni oporavak, da bi se u 2013. vrednost IGK ponovo spustila na nivo iz 2009.

Najveću vrednost IGK (5,67) i 1. mesto na listi SEF-a u 2013. godini zabeležila je Švajcarska, dok je najnižu vrednost (2,85) zabeležio Čad koji je na poslednjem, 148. mestu. Redosled vodeće trojke na listi je Švajcarska, Singapur i Finska, i nije se menjao u odnosu na prošlu godinu.

¹ Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN

² Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu i FREN

Interesantno je napomenuti da su Nemačka i SAD napretkom za dve pozicije u odnosu na prošlu godinu priključile vodećoj trojci zauzevši, respektivno, 4. odnosno 5. poziciju.

U tabelama 1 i 2 dati su podaci o vrednosti IGK i rangju Srbije i zemalja iz njenog okruženja za period od 2007. do 2013. godine. Tabelama je obuhvaćeno 11 zemalja i to: Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Grčka, Mađarska, Makedonija, Crna Gora, Rumunija, Srbija, Slovačka i Slovenija.

Tabela 1. Indeks globalne konkurentnosti (2007-2013)

	Albanija	BIH	Hrvatska	Grčka	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Srbija	Slovačka	Slovenija
2007	3,48	3,55	4,20	4,08	4,35	3,73	3,91	3,97	3,78	4,45	4,48
2008	3,55	3,56	4,22	4,11	4,22	3,87	4,11	4,10	3,90	4,40	4,50
2009	3,72	3,53	4,03	4,04	4,22	3,95	4,16	4,11	3,77	4,31	4,55
2010	3,94	3,70	4,04	3,99	4,33	4,02	4,36	4,16	3,84	4,25	4,42
2011	4,06	3,83	4,08	3,92	4,36	4,05	4,27	4,08	3,88	4,19	4,30
2012	3,91	3,93	4,04	3,86	4,30	4,04	4,14	4,07	3,87	4,14	4,34
2013	3,85	4,02	4,13	3,93	4,25	4,14	4,20	4,13	3,77	4,10	4,25

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013)

Tabela 2. Rang zemalja prema Indeksu globalne konkurentnosti (2007-2013)

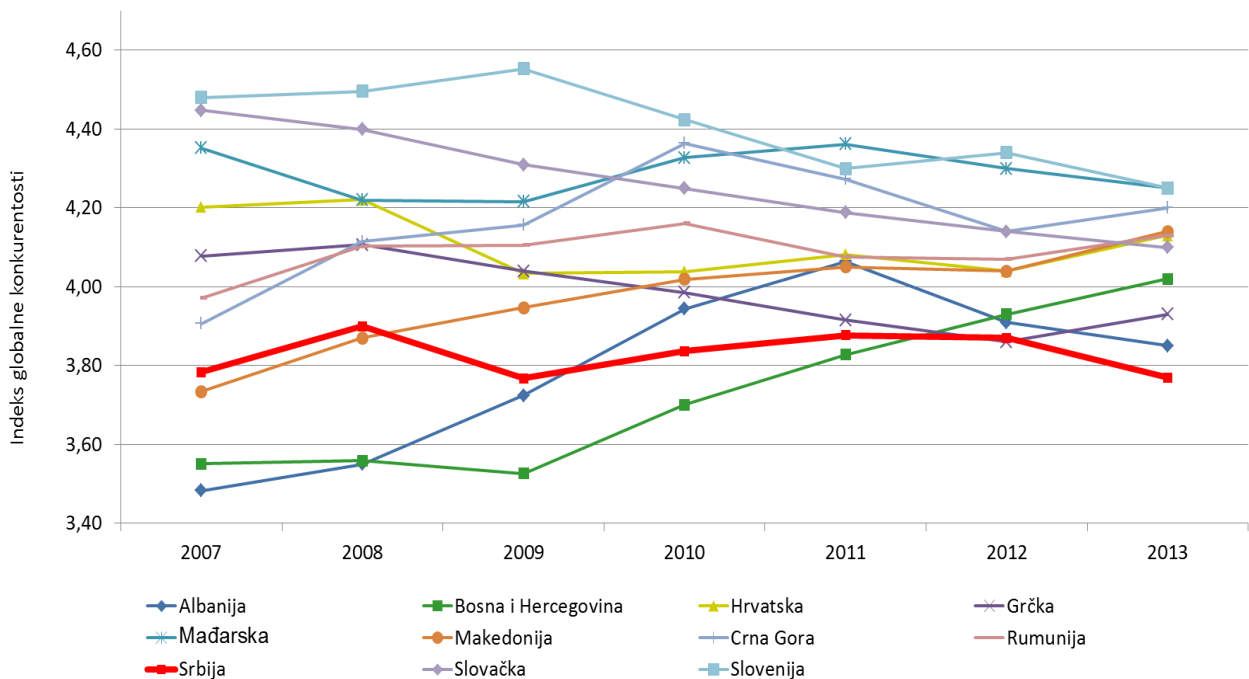
	Albanija	BIH	Hrvatska	Grčka	Mađarska	Makedonija	Crna Gora	Rumunija	Srbija	Slovačka	Slovenija
2007¹⁾	109	106	57	65	47	94	82	74	91	41	39
2008²⁾	108	107	61	67	62	89	65	68	85	46	42
2009³⁾	96	109	72	71	58	84	62	64	93	47	37
2010⁴⁾	88	102	77	83	52	79	49	67	96	60	45
2011⁵⁾	78	100	76	90	48	79	60	77	95	69	57
2012⁶⁾	89	88	81	96	60	80	72	78	95	71	56
2013⁷⁾	95	87	75	91	63	73	67	76	101	78	62

1) izveštaj obuhvata 131 zemlju; 2) izveštaj obuhvata 134 zemlje; 3) izveštaj obuhvata 133 zemlje; 4) izveštaj obuhvata 139 zemlje; 5) izveštaj obuhvata 142 zemlje; 6) izveštaj obuhvata 144 zemlje; 7) izveštaj obuhvata 148 zemalja

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013)

Kretanje IGK za Srbiju i zemlje iz njenog okruženja u periodu 2007-2013. ilustruje sledeći grafikon koji je dobijen na osnovu podataka iz Tabele 1.

Slika 1. Kretanje Indeksa globalne konkurentnosti (2007-2013)

Izvor: WEF (2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013)

Crvena linija na Slici 1 prikazuje kretanje vrednosti IGK za Srbiju u periodu 2007-2013. Prema ukupnoj konkurentnosti, merenom Indeksom globalne konkurentnosti u 2013. godini Srbija se nalazi na začelju navedene grupe zemalja. Pored Srbije, u ovoj godini, značajne padove na listi zabeležile su Albanija, Slovačka i Slovenija, dok su značajan napredak na listi ostvarile Hrvatska, Grčka, Makedonija i Crna Gora.

Na osnovu Slike 1 dâ se primetiti da je u poslednje tri godine izražen trend konvergencije vrednosti IGK za izabranu grupu zemalja. Uglavnom zemlje sa relativno visokim vrednostima IGK u odnosu na Srbiju beleže pad vrednosti, dok zemlje sa niskim vrednostima beleže rast. Kod zemalja sa visokim vrednostima IGK redukcija vrednosti nastupila je kao rezultat neodrživosti osvojenih pozicija, usled naleta krize, te pogoršanja vitalnih parametara koji se odslikavaju kroz kvantitativne podatke, ali i kroz pogoršanu percepciju konkurentnosti zemlje ispitanih top menadžera, što zajednički formira kompozitnu vrednost IGK. Sa druge strane, zemlje koje su i pored udara krize u poslednje tri godine ostvarile značajan napredak i pored pogoršanja kvantitativnih pokazatelja konkurentnosti svoj napredak duguju pre svega optimističnim rezultatima dobijenim anketom. Razloge takvog optimizma ovde nećemo analizirati. Može se konstatovati da takva kretanja nisu pravilo kada je Srbija u pitanju, pa pomeranja, bilo pozitivna ili negativna uglavnom prikazuju realne pomake, koji dovode do relativno održivih vrednosti IGK, ako se izuzmu snažni eksterni šokovi kao što su ekonomske krize svetskih razmera, ratovi i sl.

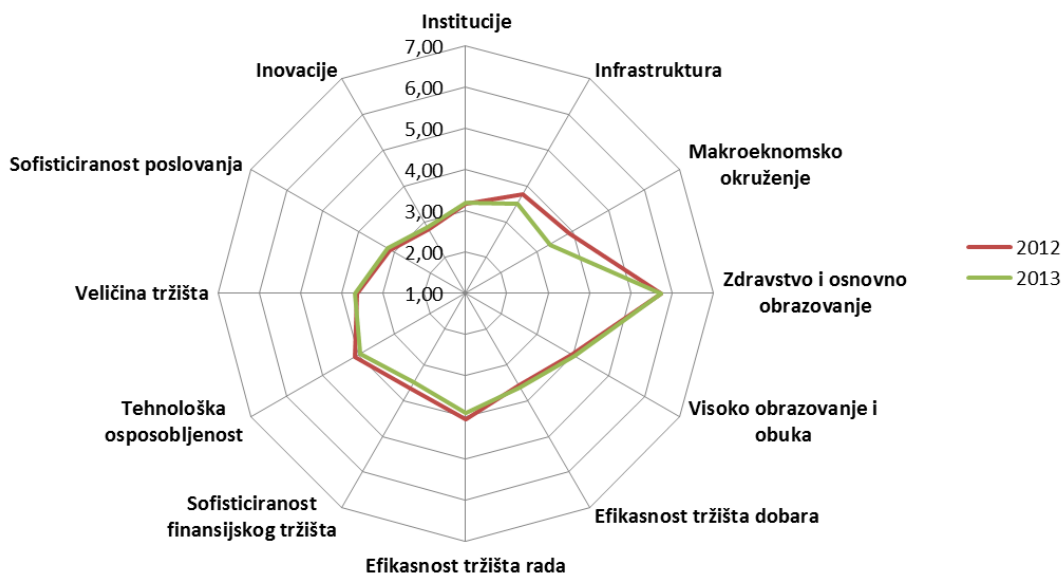
Naredna tabela i prateći radijalni grafikoni prikazuju strukturu IGK, po nosećim stubovima konkurentnosti za dve susedne godine (2012. i 2013.). Paralelnim prikazivanjem dve uzastopne godine može se dobiti jasnija slika promena u kompoziciji ukupne konkurentnosti, i doći do odgovora na pitanje zašto je rang Srbije redukovana za šest pozicija prema ovogodišnjem izveštaju SEF-a.

Tabela 3. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti (2012-2013)

	2012	2013	Promene
1. Institucije	3,16	3,20	↗
2. Infrastruktura	3,78	3,51	↘
3. Makroekonomsko okruženje	3,91	3,36	↘
4. Zdravstvo i osnovno obrazovanje	5,73	5,75	↗
5. Visoko obrazovanje i obuka	3,97	4,05	↗
6. Efikasnost tržišta dobara	3,57	3,64	↗
7. Efikasnost tržišta rada	4,04	3,90	↘
8. Sofisticiranost finansijskog tržišta	3,68	3,48	↘
9. Tehnološka osposobljenost	4,10	3,94	↘
10. Veličina tržišta	3,64	3,68	↗
11. Sofisticiranost poslovanja	3,11	3,18	↗
12. Inovacije	2,81	2,85	↗

Izvor: WEF (2012, 2013)

Slika 2. Vrednost IGK po stubovima konkurentnosti (2012-2013)

Izvor: WEF (2012, 2013)

Na osnovu Tabele 3 i pratećeg radijalnog dijagrama (Slika 2), može se i vizuelno zaključiti da najznačajnija razmimoilaženja (padove) dve susedne godine imamo na stubovima 2, 3 i 8, respektivno, na Infrastrukturi, Makroekonomskom okruženju i na Sofisticiranosti finansijskog tržišta. Padovi umerenog intenziteta prisutni su i na stubovima 7 i 9, tj. na Efikasnosti tržišta rada i Tehnološkoj osposobljenosti. Značajnih pozitivnih pomaka u 2013. godini nije bilo. Umereni pomaci prisutni su na stubovima 6 i 11, a odnose se na Efikasnost tržišta dobara i Sofisticiranost poslovanja. Na ostalim stubovima koje nismo spomenuli promene se mogu smatrati minornim, pa je takav i njihov uticaj na promenu ukupne vrednosti IGK u ovoj godini.

U domenu stuba konkurentnosti koji se odnosi na Infrastrukturu, značajnom padu doprinelo je blago smanjenje kvaliteta lučke infrastrukture prema percepciji ispitanika, zatim objektivno i značajno smanjenje broja pretplatnika mobilne telefonije na 100 stanovnika (sa 125,4 na 92,8) i smanjenje broja aktivnih fiksnih telefonskih linija na 100 stanovnika (sa 37,3 na 30,2). Kada je Makroekonomsko okruženje u pitanju, pad se prevashodno može pripisati objektivnim razlozima, koji se odnose na produblјivanje budžetskog deficita (sa -4% na -7% BDP), zatim smanјivanje nacionalne štednje (sa 16,1% na 8% BDP), te porast ukupnog javnog duga zemlje (sa 47% na 63% BDP). U okviru Sofisticiranosti finansijskog tržišta ukupan pad je prouzrokovan manjim padovima na gotovo svim pojedinačnim elementima ovog stuba u uskom rasponu promena od -0,1 do -0,2.

Na pozitivni pomak stuba Efikasnost tržišta dobara presudno je uticalo povećanje uvoza (sa 53,5% na 60,7% BDP), dok se kod ostalih elemenata beleže zanemarlјive kako pozitivne tako i negativne promene koje se međusobne neutrališu. Pozitivna promena kada je Sofisticiranost poslovanja u pitanju rezultat je poboljšanja percepcije domaćih privrednika o različitim aspektima kvaliteta poslovnog ambijenta u Srbiji, koje nećemo navoditi, budući je reč o nizu relativno malih pozitivnih promena.

O Indeksu globalne konkurentnosti (IGK) i šta on meri

Afirmisanje problematike konkurentnosti zemalja u globalnim okvirima dominantno se vezuje za delovanje Svetskog ekonomskog foruma (SEF) i za njihov Indeks globalne konkurentnosti (IGK). Reč je o kompozitnom indeksu zasnovanom na dvanaest (nosećih) stubova konkurentnosti koji su organizovani u tri grupe. Prva grupa su tzv. *Osnovni zahtevi* koja uključuje stubove (1) Institucije, (2) Infrastruktura, (3) Makroekonomska stabilnost, (4) Zdravstvo i primarno obrazovanje. Drugu grupu čine tzv. *Faktori povećanja efikasnosti* koju formiraju stubovi: (5) Visoko obrazovanje i obuka, (6) Efikasnost tržišta dobara, (7) Efikasnost tržišta rada, (8) Sofisticiranost finansijskog tržišta, (9) Tehnološka spremnost i (10) Veličina tržišta. Treća grupa su *Faktori inovativnosti i sofisticiranosti* koju formiraju poslednja dva stuba, (11) Sofisticiranost poslovnih procesa i (12) Inovacije.³ Ovim stubovima obuhvaćeni su mikroekonomski i makroekonomski faktori kao i faktori razvoja institucija koji uzeti zajedno određuju konkurentnost nacionalne privrede.

IGK, kao kompozitni indeks, formira se kao ponderisani prosek vrednosti svakog od navedenih stubova. Inače, svaki od navedenih stubova sam po sebi predstavlja kompozitni indeks koji se formira kao ponderisani prosek podindikatora⁴ čije vrednosti se dobijaju iz dva tipa izvora – primarnih i sekundarnih.

Primarni podaci dobijaju se na osnovu standardizovanih anketa koje se svake godine sprovode u obuhvaćenim zemljama na koje odgovaraju predstavnici najvišeg menadžerskog nivoa („top menadžeri“) preduzeća koja formiraju reprezentativni uzorak. Ovi podaci nazivaju se takođe i „mekim podacima“ (*soft data*)⁵. Broj preduzeća koja ulaze u uzorak varira od zemlje do zemlje i

³ O raznim aspektima ekonomskog rasta i konkurentnosti privrede Srbije, te arhitekturi Indeksa globalne konkurentnosti pogledati u Vasiljević (2009), *Kvartalni Monitor* br. 18. i Ristić & Tanasković (2011), *Kvartalni Monitor* br. 24-25.

⁴ Prema izveštaju SEF-a iz 2013. godine u strukturi IGK ima ukupno 114 podindikatora konkurentnosti.

⁵ Podindikatora koji se zasnivaju na „mekim podacima“ mogu se nazivati „mekim podindikatorima“.

zavisi prevashodno od njene veličine. Uzorak čine mala, srednja i velika preduzeća. Udeli preduzeća prema veličini u uzorku precizno su definisani smernicama SEF-a. Važno je napomenuti da svake godine polovinu uzorka formiraju preduzeća koja su se nalazila u uzorku prethodne godine, dok se druga polovina bira slučajnom metodom iz definisanog uzoračkog okvira. Zadržavanjem polovine elemenata uzorka od prethodne godine doprinosi se većoj stabilnosti rezultata ankete, što daje validnost brojnim panel analizama. Primarni podaci na osnovu ankete potrebni su za obračun onih podindikatora za koje ne postoje baze sekundarnih, kvantitativnih podataka za sve zemlje obuhvaćene SEF-ovom rang listom. Anketom je pokriven širok dijapazon pitanja u vezi sa uslovima poslovanja, pravnom regulativom, tržišnom klimom, političkom situacijom i sl. (npr. „U kojoj meri je štampa slobodna u vašoj zemlji?“, „Kako biste ocenili nivo sofisticiranosti finansijskih tržišta u vašoj zemlji“, „U kojoj meri Antimonopolska politika u Vašoj zemlji promovira konkurenciju“). Evidentno je da je za navedena pitanja, ali i brojna druga pitanja koje nismo naveli, a važna su za formiranje međunarodnog konkurentskog profila zemlje, podatke moguće pronaći jedino putem ankete.

Za obračun podindikatora konkurentnosti kao što su: nivo poreza, stopa inflacije, budžetski deficit, broj telefonskih linija, broj procedura da se započne neka preduzetnička delatnost i sl. koriste se podaci iz međunarodno uporedivih baza (npr. baze MMF-a, Svetske banke, Međunarodnog trgovinske organizacije, Ujedinjenih nacija i dr.). Ovi podaci nazivaju se „čvrstim podacima“ (*hard data*).⁶ Pri obračunu podindikatora za tekuću godinu uglavnom se koriste sekundarni podaci iz prethodne godine, s obzirom na to da se u momentu pripreme Izveštaja o konkurentnosti baze za tekuću godinu, za ovaj tip podataka, uglavnom nisu dostupne. Prema tome, u pripremi izveštaja za 2013. godinu koriste se sekundarni podaci iz 2012. U tom smislu, reprezentivi tekuće konkurentnosti su podaci dobijeni na osnovu ankete.

Svi podaci, bilo da je reč o primarnim ili sekundarnim, normiraju se na skali od 1 do 7 (1 – najlošija ocena, 7 – najbolja ocena), što je ujedno i raspon mogućih vrednosti za sve podindikatore, stubove konkurentnosti pa i sam Indeks globalne konkurentnosti. Što se tiče ankete većinu pitanja nije ni potrebno normalizovati, jer se koristi izbalansirana Likertova skala sa sedam podeoka. Učešće podataka iz ankete u obračunu IGK-a iznosi približno 70% dok udeo sekundarnih podataka iznosi približno 30%.

Značaj koji stubovi u okviru grupe imaju za pojedinačnu zemlju, zavisi od njenog stupnja razvijenosti. Za grupisanje zemalja prema nivou razvijenosti koristi se relativno precizan i jednostavan kriterijum koji polazi od realizovanog nivoa BDP *per capita*, denominovan u američkim dolarima. Podela je izvršena na tri osnovne i dve prelazne faze razvoja privrede. U zavisnosti od stadijuma u kom se zemlja nalazi zavisice i vrednosti pondera koji se dodeljuju grupama stubova koji formiraju vrednost Indeksa globalne konkurentnosti.⁷

Srbija se, primera radi, prema vrednosti BDP po stanovniku svrstava u zemlje na srednjem nivou razvijenosti, gde se kao ključni pokretači konkurentnosti nalaze stubovi iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“. U tom smislu, pri obračunu kompozitne vrednosti IGK, osnovni zahtevi učestvuju sa 40%, faktori povećanja efikasnosti sa 50%, dok faktori inovativnosti i sofisticiranosti

⁶ Podindikatore koji se zasnivaju na „tvrdim podacima“ mogu se nazivati „tvrdim podindikatorima“.

⁷ Intervale stadijuma razvoja i strukturu pondera koji se koriste pri formiranju IGK-a videti u WEF (2013), *The Global Competitiveness Report 2013-2014*, s. 10.

participiraju sa 10%. Shodno tome, vrednosti stubova iz grupacije „Faktori povećanja efikasnosti“ imaju proporcionalno najveći uticaj na formiranje ukupne vrednosti IGK kada je Srbija u pitanju.

Konkurentnost i konkurencija

Imajući u vidu kompleksnu strukturu IGK-a, konkurentnost koju reprezentuje mogli bismo grubo definisati kao skup institucija, politika i činilaca koji određuju stepen produktivnosti zemlje. Nivoom konkurentnosti izražava se kapacitet nacionalne privrede da u srednjoročnom periodu generiše održivi ekonomski rast na postojećem nivou razvijenosti. Polazeći od definicije konkurentnosti ukazaćemo na terminološku razliku između konkurentnosti i konkurencije, jer se u široj domaćoj javnosti, štampanim i elektronskim medijima, ova dva termina nepravilno koriste kao sinonimi, te se unapređenje konkurentnosti i unapređenje konkurencije neopravdano poistovećuju. Naime, konkurencija kao tržišni fenomen govori o intenzitetu tržišne utakmice između tržišnih učesnika kako na strani ponude tako i na strani tražnje za dobrima i uslugama. Podsticanje konkurencije na parcijalnim tržištima bi trebalo da rezultira nižim cenama, većim kvalitetom i raznovrsnošću proizvoda i usluga, učestalim inovacijama na strani ponude, što ima pozitivne implikacije na potrošačev višak. Zbog svog pozitivnog dejstva na nivo blagostanja parcijalnih tržišta, zaštita i podsticanje konkurencije su teme od prvorazrednog značaja za sve tržišne privrede. Podizanje nivoa konkurencije između tržišnih učesnika i *ceteris paribus* dovodi do unapređenja konkurentnosti zemlje, ali suprotno ne mora da važi. Naime, aspekti konkurencije ulaze u proračun samo jednog od ukupno dvanaest stubova konkurentnosti zemlje („Efikasnost tržišta dobra“), što konkurentnost čini znatno širim i obuhvatnijim pojmom od konkurencije. Koreni poistovećivanja ovih pojmova nalaze su u relativno kratkoj prisutnosti ovih termina u stručnoj i široj javnosti u Srbiji. Rangiranje zemalja prema Indeksu globalne konkurentnosti datira od 2005. godine. Iako se počeci razmatranja aspekata konkurentnosti zemalja i pokušaji njenog merenja mogu pronaći znatno pre pomenute godine, globalna rasprostranjenost ovog fenomena nastupa tek s Indeksom globalne konkurentnosti. Za istu godinu vezuje se i početak uvođenja zaštite konkurencije u Srbiji, donošenjem Zakona o zaštiti konkurencije i formiranjem Komisije za zaštitu konkurencije.